

20 Ocak 1990 OLAYLARIN SEBEPLERİ VE SONUÇLARI

1990 YILININ 20 Ocak olayları Azerbaycan'ın yakın tarihinin dönüm noktalarından biridir.

Bu olaylar o dönemde Sovyetler Birliği'nin topraklarında meydana gelen karmaşık jeopolitik süreçlerin sonucu idi. 1980'lerin sonlarında Sovyetler Birliği'nde çözülme sürecinin zirveye ulaşması, ***birlik cumhuriyetlerinde ulusal hareketlerin güçlenmesine neden olmuştur. Özellikle bu hareketlerin ana karakteri Kafkasya ve Baltık Cumhuriyetlerinde ve ayrıca Moldova*** gibi ülkelerde kazanıldı. Zira, Azerbaycan dahil, bu cumhuriyetlerde ulusal hareketlerin esas içerikleri egemenlik mücadelesi idi. **23 Eylül 1989** yılında **Sovyet**

Cumhuriyetleri arasında ilk olarak Azerbaycan'da "Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin egemenliği hakkında" anayasa kanunu kabul edilmiştir.(1) Azerbaycan SSC Parlamentosu'nun olağanüstü oturumunda alınmış bu karar tam egemenlik yolunda atılmış önemli bir adım oldu.

Sovyet liderleri, sivil siyasi yönlemlerle, ülkede her geçen gün daha da güçlenen merkezkaç eğilimlerin ilerleme sürecinin durdurulmasının mümkün olamayacağını gördüler. Bu durumda Sovyet liderliği, SSCB'nin kaçınılmaz çöküşünü önlemek için son çare olarak kuvvet kullanımına karar verdiler. Onlara göre, yerel askeri operasyonlar SSCB'den ayrılmak isteyen tüm birlik cumhuriyetleri için "caydırıcı bir önlem" olacaktı. Böyle bir operasyonun icrasında Azerbaycan'ın taarruz bölgesi olarak seçilmesi tesadüf değildi. Zira egemenlik

mücadelenin ön saflarında yer alan Birlik cumhuriyetleri zincirinin en "zayıf halkası" olarak görülüyordu. **Baltık ülkeleri ve Güney Kafkasya komşularından farklı olarak Azerbaycanlıların Batı'da nüfuzlu bir hamisinin olmadığı ifade ediliyordu. Diğer taraftan, Sovyet Cumhuriyetleri arasında nüfusunun çoğu Müslüman olan sadece Azerbaycan Cumhuriyeti idi. Dünyada yaşanan "İslami radikallik" kâbusu, Sovyet liderlerine uluslararası arenada sivil vatandaşlara karşı uygulanan askeri müdahaleye haklılık kazandırma fırsatı sunuyordu.** Nitekim daha sonra M.S.Gorbaçov, Azerbaycan yönetimine "İslami köktendincilerin" gelmesini önlemek için Bakü'ye asker gönderildiğini öne sürmüştür.

Oysa ki, Azerbaycan'da milliyetçi hareketin yükselmesinin en önemli sebebi Karabağ'da yaşanan olaylardan kaynakla-

nyıyordu. Çünkü, **Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ topraklarına saldırgan talepleri Sovyet liderlerince olumlu karşılanmıştı.** Sonuçta ortaya çıkan durum, şiddet uygulamasını haklı göstermek için gerçekleştirilen her türlü provokasyona imkân sağlamıştır. Aralık 1989'da Karabağ bölgesindeki istikrarın bozulması doruk noktasına ulaştı. **Bölgedeki gerginliği tırmanmasına, 1 Aralık 1989 tarihinde Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Konseyi tarafından kabul olunmuş olan Ermenistan SSC ve Dağlık Karabağ'ın birleşmesi hakkındaki kararname sebep olmuştur(2).** Ermeni militanlarının daha sonraki eylemleri Azerbaycan'a karşı gerçek bir savaşa dönüştü. Ermenilerin, Karabağ sorununun başlangıcındaki ilk saldırı hedefleri Dağlık Karabağ'ın dışında yer alan Azerbaycan bölgeleri idi.

Fiilen, Sovyet liderlerinin pasif tutumu ve Ermenistan'ın anti-anayasal eylemlerinin zorba adımlarla da birleşmesi Azerbaycan'da iç siyasi durumun keskin bir şekilde şiddetlenmesine yol açtı. O dönemlerde, Azerbaycan Komünist Partisi'nin liderleri siyasi kararlar almada tam yetkili değillerdi. Hatta böyle kritik bir durumda Moskova'nın emirlerini körü körüne uygulamaya devam ediyorlardı. Bu acı durumun sonucu olarak 1990 yılının başında Azerbaycan'ın komünist liderleri tamamen gözden düştüler ve ülkede meydana gelen olaylar karşısında tüm kontrollerini kaybettiler. **Bu ortamda, Nisan 1990 yılında planlanan parlamento seçimlerinde Azerbaycan Halk Cephesi liderliğindeki muhalefetin zaferine kuşku yoktu.** Tüm bu hadiseler Bakü'de askeri operasyonun icrasına neden ve bahane oldu.

İlginçtir ki, bu dramatik durumda o zamana kadar kayıtsız kalan cumhuriyet liderler, aniden anlaşılabilir bir biçimde "cesaret gösterdiler" ve silahlı muhafaza birliklerinin oluşturulmasına başladılar. 1990 yılı

Ocak ayının ilk günlerinde Sovyet Azerbaycanı'nın yönetiminde bulunan A.Vezirov Bakü buzdolabı fabrikasının işçileri önünde konuşurken gençleri muhafazlık için kaydolmaya çağırırdı ve onlara silah temin etme sözü verdi (3).

Moskova tarafından büyük bir provokasyon hazırlığı yapıldığı apaçık ortadaydı. Nitekim 13 Ocak 1990'da Bakü'de Sovyet gizli istihbarat teşkilatları tarafından yerli halkın Ermenilere karşı kışkırtılması hedeflenmişti. Hâlbuki aralık ayının sonundan itibaren şehirde buna dair söylenti do-

laşmaktaydı. Özellikle, 30 Aralık 1989 tarihli "Azadlıg" gazetesini şehirdeki Ermeni nüfusuna karşı planlanmakta olan faaliyetleri önceden haber verdi. **Fakat mevcut iktidar, önceden tertiplenmiş katliam planlarından haberdar olduğu için bunları önlemeye yönelik somut adımlar atmadı..(4)** Kuşkusuz plan doğrultusunda ortaya çıkan gergin durum, Sovyet liderlerini fazlasıyla memnun ediyordu. Fakat Halk Cephesi'nin faal üyelerinin çabaları sonucunda 16 Ocakta Bakü'de planlanmış katliamı durdurmak mümkün oldu.

Lakin 15 Ocak 1990 yılından itibaren SSCB yönetiminin kabul ettiği "Dağlık Karabağ ve diğer bölgelerde olağanüstü durum" hakkındaki emir ve özellikle 7. maddeye göre Bakü'de ve Gence'de sıkıyönetim ilanının önerilmesi, Azerbaycan'da mevcut gergin ortamın daha da gerginleşmesine sebep olmuştur. Azerbaycan'da bu karar Birlik merkezinde Ermeni lehine oluşan bir gelişme olarak görülmüştür. Üstelik bu belgede doğrudan doğruya durumu istikrarsızlaştırma kaynağı olan Ermenistan hududunda olağanüstü hal ilan edilmesinden tek kelime edilmemiştir.

şı karşıyaydı. Zira 20 Ocak 1990 olayları Azerbaycan'da Sovyet komünist rejiminin sonunu getirdi.

Bu olaylar Sovyetler Birliği'nin modern demokratik devlete dönüşümünün imkânsızlığını gösterdi, insanların ulus bilincini pekiştirdi ve milletin ulusal bilincinde birliği teşvik etti. Bağımsızlık yolundaki mücadelede itici güç oldu. 22 Ocak 1990'da katliam kurbanlarına veda merasimi bunu kanıtlıyordu. O korkunç geceden bir gün sonra şehrin bütün halkı sokaklara çıktı ve Sovyet askerlerinin silahları önünde şehit edilmiş insanları uğurladı. Bakü ne bundan önce, ne de bundan sonra böyle bir büyük insan seli görmedi. İnsanlar yalnız acı ve keder ifade etmek için değil, aynı zamanda yenilmemek ve milli özgürlük mücadelesine devam etmek için de gösteri yapmaktaydılar.

Nitekim bu manifesto ve sonraki kırk günlük milli grev Azerbaycan'ın ülke bağımsızlığı lehine özel halk oylamasına ve aynı zamanda Sovyet imparatorluğunun mahkum olmasına vesile oldu. Bakü'de yaşanan Ocak olaylarını değerlendiren siyasi analist

Artık 16-19 Ocak 1990 yılında Bakü yakınlarında, toplam 50 bin Transkafkas'ya, Moskova, Leningrad ve diğer askeri bölgelerden büyük bir ordu operasyon grubu oluşturuldu(6). Bakü'ye askeri müdahale sırasında, bunların arasında özellikle yedek askerler az değildi, aynı zamanda Ermeni uyruklu olanlar özellikle seçilmişlerdi. (7) En fazla sivil kayı, yedek askerlerin bulunduğu bölgelerde oldu. Operasyon öncesi yedek askerler, Azerbaycanlılara karşı nefret uyandıracak psikolojik işlemlere tabi tutuluyorlardı. Ayrıca yedeklerin arasında caniler de vardı(8).

Şehirde ermeni katliamının önlenmesinden sonra, Bakü ve civarında güçlü bir askeri birliğin konuşlandırılması artık durumun kesinlikle ciddi olduğu anlamına geliyordu. Bu şekilde Azerbaycan'da yapılanlarla diğer Sovyet ülkelerine "ders" verilmesi de amaçlanmıştı. Tüm protestolara rağmen, 1990 Ocağında 19'u 20'sine bağlayan gece vatandaşlara herhangi bir uyarıda bulunmadan Sovyet ordusunu şehre soktular. Ordunun şehre girişine kasıtlı silah kullanımı eşlik ediyordu. Bu da çok sayıda sivil kayıplarına neden ol-

muştu. 19-20 Ocak 1990 olaylarıyla ilgili meclis komisyonunun resmi bilgilerine göre, Bakü'de askeri operasyon sırasında 131 kişi öldürüldü ve 744 vatandaş yaralandı (9).

Her halde, böyle bir cezalandırma operasyonu sayesinde Sovyet yönetimi bazı taktik başarılar elde etmişti. Kuşkusuz ülkede olağanüstü halin ilan edilmesi ve kendi adamının yönetiminin sağlanması yolu ile geçici olarak Azerbaycan'daki durum kontrol altına alınmıştı. **Fakat stratejik açıdan Sovyet liderliği tam bir başarısızlıkla kar-**

A.Tihomirov, Pazar günkü "Zaman" programında gerçekten kahince sözler söyledi: "Bu imparatorluğu artık ne kırbaç ile ne de kurabiye ile kurtarmak mümkün değildir."

Neticede, 20 Ocak 1990 senesinde neredeyse "Zamanımızın Kerbelası" olarak bilinmesine rağmen, Azerbaycan'ın yakın tarihinde aynı zamanda şanlı bir gün olarak da kabul edilmektedir. Zira o karanlık gecede silahsız Azerbaycanlılar modern silahlarla donatılmış dünyanın en güçlü ordusunun önünde bağımsızlık haklarını savundular. 18 Ekim 1991 Azerbaycan Parlamentosu'nun kabul ettiği bağımsızlığa dair Anayasa kararnamesi ile 1990 yılının Ocak ayının ilk günlerinde başlayan fiili bağımsızlık hukuki bir görünüme dönüştü.

Burada küçük bir tarihi ilave etmek ve XX. yüzyıl başlarında yaşanan olaylarla bir paralellik çizmek daha uygun olur. 28 Mayıs 1918 yılında, hem Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesi, hem de Mart ayında yaşanılan facialar - Bakü, Guba, Lenkeran ve Gycayda gerçekleştirilen kitlesel kanlı katliamlarla aynı zamana denk geldi. Kızıl Ordu, Ermeni eteleri ve Taşnak militanlarının silahlı oluşmaları sonucunda o dönemde binlerce

kadın, ocuk ve yaşlı barbarca öldürüldü. Tarihte, sadece olaylar değil, aynı zamanda (tarihe) iştirak edenler de tekerrür ediyor. Hakikaten zgrlk verilmiyor, kan pahasına alınıyor... ✪

Kaynaklar

1. Bakü İşçisi, 1989, 26 Eylül.
2. Gence Gazetesi, 1990, 20 Ocak.
3. Bakü İşçisi, 1990, Ocak 17.
4. 1990 yılında Bakü sehrinde askeri eksperlerin Sosyal organizasyonu "Shit" tarafından yapılan Ocak olaylarının bağımsız soruşturma sonuçları - Gazete "Moskova haberleri", 1990, 12 Ağustos.
5. Bakü İşçisi, 1990, Ocak 17.
6. Arasli C. Ermeni-Azerbaycan ihtilafı: Harbi bakimi. Bakü, 1995, s.10.
7. Gazete "Moskova Haberleri", 1990, 12 Ağustos.

8. Gazete "Moskova Haberleri", 1990, 12 Ağustos.
9. 1990-cı il yanvarın 19-20-də Bakı şherinde qoşunların yeridilməsi ilə lagdar faciəli hadisələrin tfsilatının v səbəblərinin thgigi üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Soveti Komissiyasının Rəyi - Xalg gazetesi, 1992, 18 yanvar

